

SONDAJE ȘI MESAJE ÎN ROMANUL EST-PRUTEAN

Doctor habilitat în filologie **Ion CIOCANU**
Institutul de Filologie al AȘM

SURVEYS AND MESSAGES IN THE EASTERN PRUT NOVEL

Summary. The author undertakes a concrete analysis of several novels that do credit to the epic prose from the East of the Prut River: *Povestea cu cocoșul roșu* (The story of the Red Rooster) by V. Vasilache; *Singur în fața dragostei* (Alone in front of the love), *Pactizând cu diavolul* (Pact with the devil), *Spune-mi Gioni* (Call me Johnny) and *Hronicul Găinarilor* (Chronicle of the poulterer) by A. Busuioc; *Zbor frânt* (Broken flight), *Viața și moartea nefericitului Filimon...* (The life and death of the unfortunate Filimon...) by V. Beșleaga; *Un moldovean la închisoare* (A Moldovan in prison) and *Vin chinezii!* (The Chinese are coming) by N. Esinencu; *Goană după vânt* (Chasing the wind) by L. Istrati; *Eclipsa* (The eclipse) and *Vijelia* (The storm) by M.Gh. Cibotaru; *Cireșe pentru Mareșal* (Cherries for the Marshal) by I. Iachim; *Orizont pierdut* (Lost horizon) by V. Zbârciog... The researcher follows closely the development by the prosaists of some considerable psychological surveys, by calling to impressive narrative techniques that would help them to promote valuable artistic messages.

Keywords: survey, vivid images, fantasy, socio-psychological investigations, messages, verbal show, Carnavalesque, anti-hero, narrative techniques, irony, discursive reflection, meditations.

Rezumat. Autorul întreprinde o analiză concretă a câtorva romane care fac cinste prozei epice de la est de Prut: *Povestea cu cocoșul roșu* de V. Vasilache; *Singur în fața dragostei*, *Pactizând cu diavolul*, *Spune-mi Gioni* și *Hronicul Găinarilor* de A. Busuioc; *Zbor frânt*, *Viața și moartea nefericitului Filimon...* de V. Beșleagă; *Un moldovean la închisoare* și *Vin chinezii!* de N. Esinencu; *Goană după vânt* de L. Istrati; *Eclipsa* și *Vijelia* de M. Gh. Cibotaru; *Cireșe pentru Mareșal* de I. Iachim; *Orizont pierdut* de V. Zbârciog... Cercetătorul urmărește îndeaproape realizarea de către prozatori a unor sondaje psihologice apreciabile, apelând la tehnici narative impresionante, care le ajută să promoveze mesaje artistice valoroase.

Cuvinte-cheie: sondaj, imagini vii, fantezie, investigații sociopsihologice, mesaje, spectacol verbal, carnavalesc, antierou, tehnici narative, ironie, reflecție discursivă, meditații.

Premisele romanului posttotalitar din Republica Moldova au fost puse în unele opere cutezătoare ale scriitorilor care au conștientizat încă până la 1991, deci în perioada realismului socialist și a ideologiei comuniste, că literatura nu se supune orbește dictatului propagandistic, ci înseamnă sondaje profunde ale unei realități concrete prin imagini vii, incitante, beneficiind de inspirație, fantezie, captivând cititorul prin zborul firesc al imaginației și promovând mesaje etice, sociale importante. Or, tocmai acestor premise corespundeau, de exemplu, încă în 1966 romanele *Povestea cu cocoșul roșu* de V. Vasilache, *Singur în fața dragostei* de A. Busuioc și *Zbor frânt* de V. Beșleagă. Tustrele operele menționate sunt cercetări sociopsihologice autentice ale căror mesaje ajung la cititor în urma lecturii plăcute, antrenante, fără să necesite explicații directe, discursive.

Primul roman, pomenit aici, e o narațiune semifolclorică, semifantastică, în centrul căreia se află două personaje principial distincte: Serafim Ponoară și Anghel Farfurel. Întâiul e un moldovean moale, care simulează ingenuitatea, alteori chiar prostia, parcă l-ar încerca de minte pe cel de-al doilea: ia să vedem până unde ai să înaintezi împotriva cumsecădeniei, bunului-simț, blajinătății înnăscute a moldoveanului!

Celălalt personaj, neidentificat din punct de vedere etnic, e un tehnocrat incorigibil, un om „nou”, cunosător al drepturilor oferite de realitatea socialistă, unul care îl ia în bășcălie pe Serafim Ponoară, ca și pe baba Safta, unul cu bouțul său, alta cu caprele aduse la cireada satului. Întreaga narațiune este un spectacol plin de haz, de carnavalesc debordant, unul care se lasă urmărit nu numai cu interes, dar și cu plăcere. E o pânză epică profund originală, deși în esență folclorică ori semifolclorică. Nu fără temei, colegul A. Burlacu a afirmat că *Povestea cu cocoșul roșu* este „primul roman postmodern scris în Basarabia” [1, p. 40].

Deloc superfluă constatarea noastră că Serafim e „moldoveanul moale”, luat tot timpul în răs de Anghel, numele celui dintâi fiind o transpunere fidelă a rusescului „anghel” sau poate numele celui de-al doilea este o traducere fidelă a românescului „serafim”/„înger”.

Lectura romanului alimentează impresia că Serafim Ponoară și Anghel Farfurel pot fi tratați ca două mâini ale aceluiași personaj.

Oricum, *Povestea cu cocoșul roșu* e un roman interesant și prețios, al cărui mesaj ideatic nu necesită să fie consemnat în mod publicistic, asemenea unei concluzii pur logice. Narațiunea vasilăchească e captivantă și, în fine, rodnică de sugestii etice netrecătoare.

Actual continuă să fie și romanul *Singur în fața dragostei* de A. Busuioc, prin personajul-antierou, ironic, pe alocuri cinic Radu Negrescu. E o narațiune care nu se reduce la o simplă „ogîndire” a problemelor din învățământ, ca povestirile și romanele stigmatizate de autor în subtext (fără să fie numite direct). V. Coroban l-a numit „o faceție literară”, adică o glumă marcată de umor, îndărătul căreia se subînțeleg lucruri serioase, ca necesitatea unui înalt nivel de cultură, de inteligență scilicet, absolut indispensabile învățătorului, în genere intelectualului [2, p. 202, 205].

Importante romane clasificabile la compartimentul „opere posttotalitare” prin spiritul lor și prin tehnicile narative cultivate de autor sunt *Zbor frânt și Viața și moartea nefericitului Filimon...* ale lui V. Beșleagă. Ele captivează cititorul prin monologurile interne ale personajelor ori solilocviile antrenante pe care scriitorul le utilizează într-un mod nemaîntâlnit în proza est-pruteană. Scriitura originală, adesea deconcertantă, a autorului nu este una gratuită, ci e folosită în scopul dezvăluirii unor adevăruri complicate ale vieții din anii războiului (în primul roman) și ale vieții de după război (în cel de-al doilea). Personaje ca Isai și Filimon fac parte din fondul de aur al scrisului nostru din anii șaptezeci, după cum au subliniat Ion Simuț, Alexandru Burlacu, mai recent Aliona Grati și alți cercetători literari de prestigiu [3, p. 149].

Pe măsura înaintării în timp romanul est-prutean s-a îmbogățit și cu alte lucrări îndrăznețe atât prin subiectele abordate de autori, cât și prin tehnicile narative originale. O narațiune principial captivantă, întemeiată pe sondarea unor personaje inedite și pe amănunte, detalii și dezvăluiri ale unor adevăruri profunde, este romanul *Un moldovean la închisoare* al lui N. Esinencu, editat în 1990. Viața omului de la țară, în particular a femeii, realitatea dintr-un penitenciar cu „locatari” pitorești sunt dezvăluite de scriitor într-un mod umoristic spumos, care stârnește hazul cititorului, urmat în mod firesc de o adâncă și purificatoare îngândurare, prilejuită de revelația sigură că viața țăranelor la închisoare e incomparabil mai bună decât se simțise acesta în colhoz, unde nu avea la îndemână baie, condiții pentru a citi cărți, nu participa la discuții ale cărților și filmelor, la alte acțiuni în care se pomenește acesta la închisoare. Deosebit de îndrăzneț procedează N. Esinencu prin evocarea femeilor care lucrează la câmp și prin introducerea în narațiune a unui captivant *Roman de dragoste*, scris de chiar un pușcăriaș din acel penitenciar. Întreaga narațiune este purtătoare a mesajului lesne de înțeles de către orice împătimit al lecturii.

O realizare epică originală, care nu poate să nu fie luată în considerare, se cere evidențiată în chip obligatoriu – romanul *Goană după vânt* de Lidia Istrati, axat pe sondarea psihologiei și mentalității unei tîne-

re intelectuale, savant la un institut de chimie, supusă unui tratament înjositor de către colegi carieriști sau șefi necorespunzători posturilor ocupate, afaceriști aroganți, lipsiți de scrupule și în genere de omenie. Tema slujbașului începător, mai exact a savantului avântat spre cunoaștere științifică și perfecțiune morală, e realizată de scriitoare prin mijlocirea unor personaje lesne reductibile la fișe caracterologice precise, de o reală forță de captare a atenției cititorului, până la urmă adânc întipăritoare. În viziunea Lidiei Istrati unele personaje se prezintă într-atât de lipsite de substanță umană pozitivă, încât ele nu se învrednicesc de nume obișnuite, normale, fiind notate de autoare prin simple simboluri sau formule ca X^1 , X^2 , X^{100} , X^{180} etc. E o altă modalitate ingenioasă de caracterizare a felului de a fi și de a activa, de a nu participa la viața științifică sau în genere la viață. Procedul e exploatat de scriitoare într-un mod de asemeni nemaîntâlnit în proza est-pruteană a timpului.

Foarte îndrăzneț pentru anul 1990, când a fost publicat inițial în revista *Basarabia*, e romanul lui Mihail Gh. Cibotaru *Eclipsa*. În felul lui, e o expresie simbolică a unor forțe negative, numite în popor vârcolaci. Atât că scriitorul îi descoperă pe vârcolaci, mai ales, sub chipurile unor oameni hidoși la gând și la purtările lor cu concetățenii. Trifan Hrinică, Buliharu, Codosu și alte personaje iau parte la deportarea țăranilor în 1949 și se afirmă printr-un zel nemăsurat în procesul bațjocoririi oamenilor harnici, de aceea înstăriți, aceasta fiind unica lor vină (în concepția regimului comunist instalat la noi în 1940). Pe planul din față al scrierii lui M. Gh. Cibotaru se află sondajul psihologiei și mentalității personajelor angrenate adânc în procese politice și sociale de rezonanță la acel timp. Mai cu seamă atenția pentru viața lăuntrică a personajelor, prezentarea inspirată a participării nemijlocite a acestora la problemele vieții postbelice îl ferește pe scriitor de necesitatea de a recurge la reflecții discursive, pur publicistice. Totul e zugrăvit concret, prin tablouri de viață inedite, romancierul nu e pus în situația de a vorbi ca și cum „în locul” personajelor, adică abstract, neartistic.

Și mai original se prezintă M. Gh. Cibotaru în romanul *Vijelia*. Ca nicăieri în altă parte, prozatorul a sondat psihologia câtorva personaje nimerite într-o situație neordinară, la vânătoare, pe timp de iarnă, învăluite într-o vijelie neașteptată. Pândiți de pericolul pieirii, lipsiți de orice contact cu lumea de afară (încă nu venise era telefoanelor mobile), trei bărbați și o femeie, dintre care unul e secretar al comitetului raional de partid, își dezvăluie trăirile sufletești, gândurile, mentalitățile în procesul înfruntării stihiei naturale înspăimântătoare. Temelia succesului autorului rezidă în atenția acordată vijeliei dezlănțuite în sufletele captivilor stihiei naturale. Ursu, Răzlog, Uruic și so-

ția acestuia Albina Pantaz sunt personaje de-a dreptul memorabile în întreaga proză din Republica Moldova.

Din rândul romanelor de mare ecou în sufletele cititorilor sunt demne de toată luarea aminte a cerșătorilor literari și a maselor largi de cititori cele intitulate *Vin chinezii!* de N. Esinencu și *Cireșe pentru Mareșal* de I. Iachim.

Vin chinezii! e o parabolă cu un extraordinar substrat ideatic de actualitate stringentă. E o narațiune-avertisment, care ne privește în chip direct și groznic, deși acțiunea propriu-zisă vizează China, pe care Rusia o consideră dușman de moarte și pe care intenționează s-o distrugă din interior, săpând un tunel subteran prin care să ajungă pe teritoriul acelei țări. În fapt chinezii nu acționează defel în roman; au construit tunelul rușii, dar titlul romanului doar sugerează că prin tunelul respectiv ar putea veni chinezii la ruși. Aceștia din urmă nimeresc în situația celor ce sapă groapa altora, urmând să cadă ei înșiși în groapa gata săpată. N. Esinencu nu afirmă nimic concret, precis, noua sa lucrare epică ni se pare mai curând o sugestie a unui pericol, poate chiar a unuia mortal. E nevoie, desigur, să încercăm noi, cititorii, fiecare în mod individual, să deducem intenția autorului, care nu spune nimic direct, plat, pe înțelesul oricui. E un roman-avertisment, în dedesubtul căruia poate fi intuită primejdia unei invazii la care nu se așteaptă nimeni, nici chiar chinezii. Ar fi fost bine ca scriitorul să fi dat de înțeles măcar întrucâtva intenția sa creatoare. Or, romanul *Vin chinezii!* ni se pare unica lucrare în care supără tocmai lipsa oricărei reflecții discursive, mesajul romanului dovedindu-se enigmatic, poate chiar indescifrabil.

Cireșe pentru Mareșal e un roman complicat, prin subiectul abordat de Ion Iachim: participarea Armatei Române de sub conducerea lui Ion Antonescu la război ca aliat al nemților, în scopul recuperării teritoriilor românești ocupate de ruși în 1940. Prozatorul a găsit o modalitate ingenioasă de a sublinia ideea călăuzitoare a narațiunii sale, introducând în desfășurarea acesteia un „personaj din viitor”, prin care protagonistul romanului se face înțeles just și corect, fără a mai fi nevoie de vreo explicație prozaică, pur publicistică.

De altfel, în anii din urmă atestăm o adevărată avalanșă a romanelor istorice ori, mai curând, a unor construcții verbale lirico-epico-memorialistice pe teme din istoria Basarabiei. Se impun atenției generale romanele *Pactizând cu diavolul* (1999), *Spune-mi Gioni* (2002) și *Hronicul Găinarilor* (2006) de A. Busuioc, *Nepotul* de V. Beșleagă (1998), *Eclipsa* (2005, ediție repetată în 2014) de M. Gh. Cibotaru, *Casa cu fața spre ispită* (1993) de V. Dumbrăveanu, *Viața pe muchie de cuțit* (2009) de S. Ghimpu, *Vin chinezii!* (2009) de N. Esinencu, *Decameron basarabean sau Dumnezeu i-a dat omului pușcă* și *Cireșe pentru Mareșal* de I. Ia-

chim (ambele 2005). Acestea au fost analizate minuțios în articolele și studiile publicate de noi în reviste și în volumele *Cărțile din noi* (2011) și *Absența exclusă* (2013), și nu revenim. Reluăm doar o serie de citate din studiul *Fenomenul romanesc Aureliu Busuioc*, inserat în cartea *Absența exclusă* (Iași, 2013). Romanul *Pactizând cu diavolul* este „o narațiune captivantă, marcată de episoade totalmente inedite, a destinului unui intelectual basarabean de la mijlocul secolului XX... Aureliu Busuioc adoptă și aici o scriitură dramatică, filmică am zice, întemeiată pe fixarea laconică a amănuntului, detaliului, gestului, replicii personajelor, însoțite de comentarii autoricești nu doar ironice, zeflemitoare, dar și malițioase în multe cazuri”. „Chiar aducerile aminte ale protagonistului (Olteanu) au capacitatea de a reconstitui atmosfera timpului și locului, de a-l face pe cititor să simtă o realitate satanică. Ghearele Kremlinului ajungeau fără greutate și în România: „...În vară, se operaseră arestări masive printre studenți, facultatea era aproape distrusă, epurarea indezirabililor din rândul cadrelor didactice luase amploare, erau catedre la care locul somităților îl ocupaseră laboranți anonimi dați cu noul regim...”. Chișinăul imediat postbelic este evocat de scriitor în modul ironic și zeflemitor... Prozatorul își satisface plăcerea de a-și râde oarecum civilizată de anomalii lingvistice devenite normă îndată după război... Întreg romanul *Pactizând cu diavolul* este scris în cheie ironică, fie că autorul zeflemisește pe seama „treburilor lăuntrice”, fie că reproduce dialoguri moldo-rusești ale tinerilor, fie că prezintă personaje pitorești prin limbajul și vocabularul lor, ca unul „Paduti”, care nu e decât... Păduche.

Concluzia noastră e că romanul *Pactizând cu diavolul* reprezintă o dezbateră foarte serioasă a câtorva aspecte deosebit de dureroase ale realității basarabene imediat postbelice. Farmecul lui rezidă în colaborarea intimă dintre personaje și dezinvoltura cu care este elaborat întregul text, în pitorescul, veridicitatea și autenticitatea monologurilor, dialogurilor și, mai ales, a „filmelor”, toate marcate de dramatismul și tragismul existenței...

Un succes al scriitorului a fost și romanul *Spune-mi Gioni*, în care, după cum am mai spus, „dincolo de ironie și zeflema descoperim o întreagă lume dominată de probleme reale și complicate, a cărei dezvoltare îndrăzneță și măiestrită ne îmbogățește spiritual și ne stimulează în continuare gustul pentru literatura de calitate în care adevărurile sunt dezvăluite fără vreo restricție, vreo cenzură externă ori – de ce nu? – internă”.

Hronicul Găinarilor de același scriitor este „o parodie la cronicile privind apariția și evoluția localităților noastre”. Până la urmă acest roman este „un spectacol savuros” încheiat cu „o adevărată lovitură de teatru”, autorul utilizând tehnica poliecrafului și alte procedee literare ingenioase [4, p. 134-155].

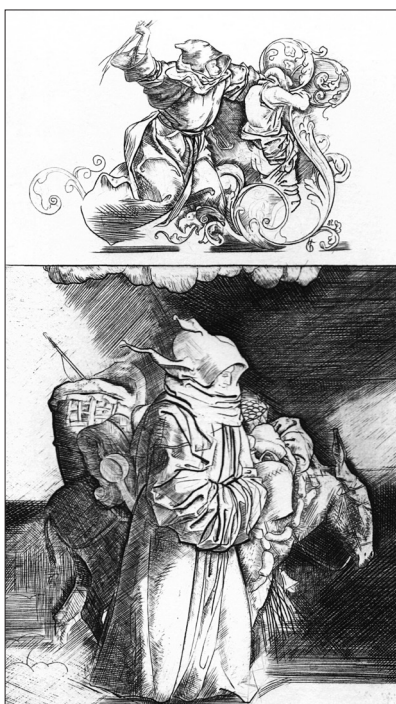
Un studiu recent l-am axat în special pe tema compartimentului la care ne referim: *Investigație sociopsihologică și reflecție discursivă în romanul „Orizont pierdut” de Vlad Zbârciog*. Aici am analizat în mod detaliat – în limita spațiului oferit de revista *Pro saeculum* din Botoșani – romanul scriitorului basarabean despre sacrificiul Armatei Române ajunse la Cotul Donului și am evidențiat un monolog al personajului Victor Brădescu, pentru care „*orizontul era pierdut*. Zarea lui portocaliu-roșiatică se stinsese demult, se schimonosiseră nu numai timpurile, dar și el. Era o nouă cunoaștere, o nouă înțelegere, care-i solicita *un nou orizont*” și apar întrebări complicate, dureroase, de neamănat: „Ce s-a întâmplat cu noi? Ce mutații nefaste s-au produs în genele noastre?... Oare să nu ne mai putem regăsi identitatea? Să ne lăsăm mistuiți de beznă? Să nu găsim forțe pentru a ne opune?...”

Meditațiile și întrebările personajului sunt demne de toată atenția cititorului cultivat. Acesta e chemat să cugete asupra rostului *artistic* al respectivelor meditații și întrebări, până să ajungă la concluzia că romanul *Orizont pierdut* este, într-adevăr, „o lucrare generatoare de idei și atitudini interesante, importante și pururi actuale față de multe aspecte ale istoriei și vieții contemporane, pe care deocamdată nu toți conașionalii noștri le-au înțeles just și profund. O atare înțelegere a lucrurilor ne oferă (re)lectura paginilor în care autorul întreprinde o îndrăzneță investigație sociopsihologică a personajelor Pinteș și Brădescu, reflecțiile discursive ale acestora, apoi și ale romancierului însuși, contribuind la reușita operei în măsura în care meditațiile în cauză sunt generate de faptele concrete ale ofițerului-profesor universitar Pinteș și ale studentului Victor Brădescu, de trăirile lor puternice, de zbuciumul lor sufletesc necontrafăcut”.

Am ales acest citat pentru încheierea studiului de față, deoarece el reprezintă ideea călăuzitoare a demersului nostru critico-literar: opera literară nu exclude în principiu reflecția discursivă a personajelor sau a romancierului, ci legea de aur a artei autentice este ca reflecția discursivă să se întemeieze pe o analiză concretă, măiestrită și convingătoare a temei importante abordate de autor și pe trăirile cât mai adânci ale personajelor literare originale. Or, subiectele abordate de autori se impun atenției cititorului în urma realizării de către prozatorii respectivi a unor personaje originale, capabile să promoveze importante mesaje artistice fără să necesite explicitări suplimentare de ordin pur publicistic.

BIBLIOGRAFIE

1. Burlacu A. *Textistențe*. Scara lui Osiris. Vol. 2, Chișinău: Tipografia Centrală, 2008.
2. Coroban V. *Studii, eseuri, recenzii*. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1968.
3. Grati A. *Romanul ca lume postBABELică*. Despre dialogism, polifonie, heteroglosie și carnavalesc. Chișinău: Gunivas, 2009.
4. Ciocanu I. *Absența exclusă*. Iași: Tipo Moldova, 2013.

Ilie Bogdesco. *Bufonul pe tron*. Frontispiciu la cartea lui Erasmus von Rotterdam *Laudă prostiei*, 1983

Ilie Bogdesco. *Călugărul cu catâr*. Frontispiciu la cartea lui Erasmus von Rotterdam *Laudă prostiei*, 1983